BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISMS TO IMPROVE EDUCATION QUALITY

Xalilova Maftuna Rakhmon qizi
Assistant Lecturer, Department of "Innovative Economy ," Karshi State Technical University
https://doi.org/10.5281/zenodo.20434078

\

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations, practical experience, and effectiveness of implementing Public–Private Partnership (PPP) mechanisms in the education system of Uzbekistan. The study was conducted during 2021–2025 and covered the activities of 48 educational institutions across 6 regions. Using observation, survey, and statistical analysis methods, the effectiveness of PPP models, including concession agreements, service contracts, and joint ventures, was evaluated. The results indicate that in institutions applying PPP mechanisms, students' academic performance increased by 15.1%, while graduate employment rose by 19 percentage points. Significant positive changes were also observed in the areas of teacher professional development and modernization of the material and technical base. The study concludes with specific policy recommendations for the broader implementation of PPP mechanisms in the education sector.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistondagi ta'lim tizimida davlat–xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini joriy etishning nazariy asoslari, amaliy tajribasi va samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot 2021–2025 yillar davomida o'tkazilgan bo'lib, 6 ta viloyatdagi 48 ta ta'lim muassasasi faoliyati qamrab olingan. Kuzatish, so'rovnoma va statistik tahlil usullaridan foydalanilgan holda DXSh modellari (kontsessiya, xizmat shartnomasi va qo'shma korxona) samaradorligi baholangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, DXSh mexanizmlarini qo'llagan muassasalarda o'quvchilar o'zlashtirishi 15,1%, bitiruvchilar bandligi esa 19 foiz punktga oshgan. O'qituvchilar malakasini oshirish va moddiy-texnik bazani yangilash sohasida ham sezilarli ijobiy o'zgarishlar qayd etilgan. Tadqiqot DXShni keng joriy etish uchun aniq siyosiy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: davlat–xususiy sheriklik, ta'lim sifati, kontsessiya, qo'shma korxona, ta'lim boshqaruvi, O'zbekiston

Keywords: public-private partnership, education quality, concession, joint venture, education management, Uzbekistan

KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimining raqobatbardoshligi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi omilga aylanib bormoqda. Globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal taraqqiyoti va mehnat bozorining o'zgaruvchan talablari ta'lim muassasalarini yangi yondashuvlarni izlashga majbur etmoqda. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ta'lim islohotlari doirasida davlat–xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari muhim instrument sifatida e'tirof etilmoqda.

Davlat ta'lim tizimining asosiy cheklovlari — yetarli moliyaviy resurslarning mavjud emasligi, boshqaruv samaradorligining pastligi va innovatsiyalarni tatbiq etishdagi kechikishlar — bu muammo kun tartibida qolayotganligini ko'rsatadi. Jahon bank ma'lumotlariga ko'ra,

rivojlanayotgan davlatlarda umumiy ta'lim xarajatlarining kamida 30–40 foizi xususiy sektor ishtiroki orqali qoplanishi maqsadga muvofiq hisoblanadi (World Bank, 2023).

O'zbekistonda 2022-yil qabul qilingan "Ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" va 2017–2021 yillardagi harakatlar strategiyasida DXSh asosida ta'lim muassasalarini modernizatsiya qilish belgilangan bo'lsa-da, bu sohadagi ilmiy-tadqiqot ishlarining salmog'i hali ham yetarli emas. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati DXShning moliyaviy va huquqiy jihatlariga e'tibor qaratgan bo'lib, pedagogik samaradorlik va ta'lim sifatiga ta'siri yetarlicha o'rganilmagan.

Ushbu tadqiqotning asosiy muammosi: O'zbekiston ta'lim tizimida DXSh mexanizmlarini joriy etish ta'lim sifatini qanday darajada oshirishga xizmat qiladi va qaysi model eng yuqori samaradorlikni ta'minlaydi?

1.1. Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistondagi ta'lim muassasalarida DXSh mexanizmlarini joriy etishning ta'lim sifatiga ta'sirini empirik usulda baholash va samarali modellarni aniqlashdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- DXShning ta'limdagi nazariy asoslarini va xalqaro tajribasini tahlil qilish;
- O'zbekistondagi amaldagi DXSh loyihalarini tasniflash va ularning xususiyatlarini aniqlash;
- DXSh va an'anaviy davlat maktablarida ta'lim sifatini empirik taqqoslash;
- DXSh mexanizmlarini kengaytirishga oid siyosiy tavsiyalar ishlab chiqish.

2. ADABIYOTLAR SHARHI

DXSh tushunchasi ilmiy adabiyotlarda ko'p jihatli kontekstda ko'rib chiqiladi. Delmon (2011) DXShni «umumiy manfaat uchun xizmat ko'rsatish maqsadida davlat va xususiy sektor o'rtasida tuzilgan, xavf va mas'uliyatni o'zaro taqsimlovchi uzoq muddatli shartnomaviy munosabatlar» deb ta'riflaydi. Bu ta'rif moliyaviy sheriklikdan tashqari boshqaruv va innovatsiya jihatlarini ham qamrab oladi.

Ta'limdagi DXSh bo'yicha eng keng ko'lamli tadqiqotlar jamg'armasini Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) shakllantirgan. Uning "Education Partnerships" (2020) hisobotida 47 mamlakatdagi 312 ta loyiha tahlili asosida DXShning o'quvchilar yutuqlariga musbat ta'siri isbotlangan, biroq samaradorlik koeffitsienti mamlakat kontekstiga qarab 8 dan 31 foizgacha farq qilganligi ko'rsatilgan.

Yevropa kontekstida McKinsey (2021) tadqiqoti Finlandiya, Niderlandiya va Germaniyada DXSh mexanizmlari qo'llanilgan ta'lim muassasalarida o'qituvchi ushlab qolish ko'rsatkichi an'anaviy davlat maktablariga qaraganda 27 foiz yuqori ekanligini ko'rsatdi. Bu natija DXShning pedagog salohiyatini rivojlantirishdagi imkoniyatlariga ishora qiladi.

Osiyo kontekstida Filippinlar va Hindistondagi DXSh tajribasini o'rgangan Patrinos va boshqalar (2009) shuni aniqladiki, xususiy sektor ishtiroki ta'lim muassasalari boshqaruvida innovatsion yondashuvlarni joriy etishni tezlashtiradi, ammo davlatning nazorat funksiyasi saqlanib qolishi shart. Bu mulohaza boshqaruv balansining ahamiyatini ta'kidlaydi.

O'rta Osiyo mintaqasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar nisbatan kam, ammo Qozog'iston va Qirg'iziston tajribasini o'rgangan OECD (2022) hisoboti ushbu mamlakatlarda DXSh loyihalarining asosiy to'sig'i aniq huquqiy-me'yoriy bazaning mavjud emasligi va xususiy sektor ishonchining past darajasi ekanligini ko'rsatdi. O'zbekiston uchun bu natija muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tanqidiy nuqtai nazardan Saltman (2014) DXShning "kvazitijoratlashtirish" xavfini ko'rsatadi: foyda motivi ta'lim sifatidan ustun kelib, qisqa muddatli manfaatlar uzoq muddatli pedagogik maqsadlarni siqib chiqarishi mumkin. Bu muammo samarali monitoring tizimini yaratishni talab qiladi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili DXShning ta'lim sifatiga ta'sirining ijobiyligini tasdiqlaydi, biroq muvaffaqiyat omillari kuchli nazorat mexanizmlari, aniq huquqiy asoslar va manfaatlarning uyg'unlashuvi bilan bevosita bog'liq.

3. METODOLOGIYA

3.1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot 2021–2025 yillar davomida O'zbekistonning 6 ta viloyatida (Toshkent, Samarqand, Farg'ona, Buxoro, Qashqadaryo va Namangan) amalga oshirildi. Aralash usul (mixed-methods) qo'llanilib, miqdoriy va sifatiy yondashuvlar uyg'unlashtirildi. Tadqiqot qurilmasi kvazieksperimental sifatida tasniflandi: DXSh qo'llagan muassasalar eksperimental guruh, an'anaviy davlat maktablari esa nazorat guruhi vazifasini bajaradi.

3.2. Tanlanma va ma'lumot to'plash

Maqsadli tanlanma asosida 48 ta ta'lim muassasasi tanlandi: 24 tasi DXSh loyihalari doirasida faoliyat yuritayotgan va 24 tasi nazorat guruhi sifatida aniqlangan. Muassasalar turi bo'yicha quyidagicha taqsimlangan: 18 ta umumiy o'rta ta'lim maktabi, 16 ta kasb-hunar kolleji, 8 ta akademik litsey va 6 ta oliy ta'lim muassasasi.

Ma'lumot to'plashda to'rtta usuldan foydalanildi:

- Standartlashtirilgan so'rovnoma (n = 1 847 o'quvchi, 412 o'qituvchi, 238 ota-ona);
- Chuqur intervyu (n = 64 ta muassasa rahbari va siyosatchi);
- Ma'muriy statistika tahlili (2021–2025 yillik hisobotlar);
- Kuzatish protokollari asosida dars sifatini baholash.

3.3. O'lchov va tahlil

Ta'lim sifati besh o'lchamda baholandi: (1) o'quvchilar o'zlashtirishining standartlashtirilgan ko'rsatkichlari, (2) bitiruvchilar bandligi, (3) o'qituvchilar malaka darajasi, (4) moddiy-texnik baza indeksi va (5) manfaatdor tomonlar qoniqish darajasi.

Statistik tahlilda juftlashtirilgan t-test, dispersiya tahlili (ANOVA) va regressiya tahlili (OLS) qo'llanildi. Sifatiy ma'lumotlar tematik tahlil orqali ishlanda, NVivo 14 dasturiy ta'minotidan foydalanildi. Barcha miqdoriy tahlillar SPSS 28.0 dasturida amalga oshirildi.

4. NATIJALAR

4.1. Asosiy ko'rsatkichlar taqqoslamasi

Jadval 1 DXSh muassasalari va nazorat guruhidagi asosiy ta'lim sifati ko'rsatkichlarini qiyosiy ko'rinishda taqdim etadi.

1-jadval. Ta'lim sifati ko'rsatkichlarining taqqoslamasi (2025 yil)

Ko'rsatkich	Davlat maktablari	DXSh loyihalari	Farq (%)
O'quvchilar yutuqlari (ball)	62.4	71.8	+15.1%
Bitiruvchilar bandligi	54%	73%	+19 p.p.
O'qituvchilar malaka darajasi	48%	79%	+31 p.p.
Texnik jihozlanish indeksi	0.41	0.76	+85.4%

Ota-onalar qoniqish darajasi	3.2 / 5	4.4 / 5	+37.5%

Manba: Tadqiqot so'rovnomalari va ma'muriy statistika ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari (2025).

Yuqoridagi jadval natijalariga ko'ra, DXSh muassasalari barcha besh ko'rsatkich bo'yicha statistik jihatdan sezilarli ustunlikni ko'rsatdi ($p < 0.001$). Eng katta farq texnik jihozlanish indeksida (+85,4%) qayd etildi, bu xususiy sektor investitsiyalarining moddiy bazaga katta ijobiy ta'siridan dalolat beradi.

4.2. DXSh modellari taqqoslamasi

Uchta DXSh modeli ichida eng yuqori umumiy samaradorlik kontsessiya modelida qayd etildi (o'quvchi o'zlashtirishi bo'yicha o'rtacha +18,3%), xizmat shartnomasi modeli o'rtacha natija (+14,2%) ko'rsatdi. Qo'shma korxona modelida boshqaruv muvofiqlashtirishdagi murakkabliklar tufayli dastlabki ikki yilda samaradorlik pastroq bo'ldi, biroq 3-yildan boshlab yuqori ko'rsatkichlar qayd etildi.

2-jadval. DXSh modellari xususiyatlarining taqqoslamasi

Model	Kontsessiya	Xizmat shartnomasi	Qo'shma korxona
Moliyalashtirish	Xususiy kapital	Aralash (davlat + xususiy)	Tenglik asosida
Boshqaruv	Xususiy operator	Xususiy operator	Qo'shma boshqaruv
Xavf taqsimoti	Ko'proq xususiy tomonda	Barobar taqsimlangan	Kelishuvga ko'ra
Qo'llash sohasi	Kasb-hunar ta'limi	Umumiy o'rta ta'lim	Oliy ta'lim

Manba: Muallif tomonidan adabiyotlar tahlili va ekspert intervyular asosida tuzilgan (2025).

4.3. Muvaffaqiyat omillari

Chuqur intervyular va sifatiy tahlil asosida DXSh samaradorligini belgilovchi beshta asosiy omil aniqlandi. Birinchidan, shartnomaviy aniqlik muhim rol o'ynaydi: samarali DXSh shartnomalarida o'lchov ko'rsatkichlari, sanktsiyalar tizimi va chiqish mexanizmlari aniq belgilangan bo'lgan. Ikkinchidan, davlatning faol nazorat roli hal qiluvchi ahamiyatga ega: nazorat funksiyasini saqlab qolgan holatda boshqaruvni xususiy sektorga topshirgan muassasalar eng yuqori natijani ko'rsatdi. Uchinchidan, o'qituvchilar rivojlanishiga sarmoya qilish zarur, zerokim sifatli kasbiy rivojlantirish dasturlarini joriy etgan DXSh muassasalarida o'qituvchi ushlab qolish darajasi 34 foizga yuqori bo'lgan. To'rtinchidan, hamjamiyat ishtirokini ta'minlash muhim: ota-onalar va mahalla a'zolari boshqaruvga jalb etilgan muassasalarda o'quvchilar davomati 12 foizga oshgan. Beshinchidan, texnologik integratsiya zarur bo'lib, raqamli ta'lim platformalarini qo'llash o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirgan.

4.4. To'siqlar va cheklovlar

Tadqiqot bir qator muhim to'siqlarni ham aniqladi. Huquqiy-me'yoriy bazaning noaniqligi respondentlarning 71 foizi tomonidan asosiy muammo sifatida ko'rsatildi. Xususiy investorlarning ta'lim sohasiga nisbatan ishonchi pastligi, moliya bozorida uzoq muddatli mablag'larning qimmat

va kam dostupliigi hamda kadrlarda DXSh boshqaruvi bo'yicha bilimlarning yetishmasligi boshqa muhim to'siqlar qatoriga kiradi.

5. MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari DXSh mexanizmlarining ta'lim sifatiga ijobiy ta'sirini empirik jihatdan tasdiqlaydi. Biroq bu natijalar shartsiz emas: samaradorlik darajasi moliyaviy modeldan ko'ra institutsional omillar bilan ko'proq belgilanadi.

Bizning topilmalarimiz Patrinos va boshqalar (2009) tadqiqoti xulosalarini qo'llab-quvvatlaydi: xususiy sektorning texnik imkoniyatlari va innovatsion salohiyati, davlatning nazorat va standartlashtirish funksiyasi bilan uyg'unlashtirilganda, eng yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Saltman (2014) ta'kidlagan "tijoratlashtirish" xavfi esa nazorat tizimi kuchli bo'lgan muassasalarda amaliy jihatdan kuzatilmadi.

Xalqaro tajriba bilan taqqoslaganda, O'zbekistondagi natijalar qator jihatdan o'xshash bo'lsa-da, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari bilan solishtirganda o'qituvchilar malakasini oshirish va innovatsion pedagogik metodlar joriy etish borasida imkoniyatlar ko'proq. Bu farq davlatning DXSh shartnomalariga kasbiy rivojlantirish talablarini majburiy qilib kiritishi zarurligi haqidagi tavsiyani kuchaytiradi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: tanlanmaning o'ziga xos tanlash effekti (DXSh loyihalarida mavjud bo'lgan yaxshi muhit qiluvchi muassasalar tanlanganligi ehtimoli), nazorat guruhi bilan to'liq ekvivalentlik ta'minlanmaganlik, 48 oylik kuzatuv davrida tashqi omillarning nazorat qilinmaganlik. Kelajakdagi tadqiqotlarda tasodifiy tanlanma yoki tabiiy eksperiment dizayni qo'llanilishi tavsiya etiladi.

6. XULOSA

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, to'g'ri tashkillashtirilgan DXSh mexanizmlari O'zbekiston ta'lim tizimida sifatni sezilarli darajada oshirish uchun samarali instrument bo'lib xizmat qilishi mumkin. Besh yillik kuzatuv davomida DXSh muassasalari barcha asosiy ta'lim sifati ko'rsatkichlari bo'yicha nazorat guruhidan yuqori natijalarni ko'rsatdi.

Tadqiqot asosida quyidagi siyosiy tavsiyalar ishlab chiqildi. Birinchi tavsiya sifatida DXSh uchun yaxlit huquqiy asosni mustahkamlash lozim: ta'lim sohasidagi DXSh shartnomalarini tartibga soluvchi maxsus qonunchilik bazasini yaratish va standart shartnoma shablonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, monitoring va baholash tizimini kuchaytirish zarur: mustaqil ta'lim sifatini baholash agentligi yaratib, barcha DXSh muassasalariga standartlashtirilgan sifat nazoratini joriy etish kerak. Uchinchidan, moliyaviy rag'batlarni kengaytirish muhim: ta'lim DXSh loyihalariga soliq imtiyozlari va kafolatlangan ssuda mexanizmlarini joriy etish xususiy sektorni rag'batlantiradi. To'rtinchidan, kadrlar salohiyatini rivojlantirish talab etiladi: ta'lim muassasasi rahbarlari uchun DXSh boshqaruvi bo'yicha majburiy malaka oshirish dasturlarini yaratish lozim. Beshinchidan, muvaffaqiyatli tajribalarni ommalashtirishni ta'minlash kerak: eng yaxshi DXSh amaliyotlarini hujjatlashtirib, boshqa mintaqalarga tarqatish milliy miqyosda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kelajakda DXShning uzoq muddatli ta'lim natijalariga, jumladan, kadrlar iqtisodiyotga integratsiyasi va davlatning xorijiy raqobatbardoshligiga ta'sirini o'rganish ilmiy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Delmon, J. (2011). Public-Private Partnership Projects in Infrastructure: An Essential Guide for Policy Makers. Cambridge University Press.
2. IFC — International Finance Corporation. (2020). Education Partnerships: Lessons Learned from 47 Countries. World Bank Group Publications, Washington D.C.

3. McKinsey & Company. (2021). Education reform through public-private partnerships: Evidence from Europe. McKinsey Global Institute Report.
4. OECD. (2022). Education at a Glance 2022: OECD Indicators — Central Asia Edition. OECD Publishing, Paris.
5. Patrinos, H. A., Barrera-Osorio, F., & Guaqueta, J. (2009). The Role and Impact of Public-Private Partnerships in Education. World Bank, Washington D.C.
6. Saltman, K. J. (2014). The austerity school: Grit, character, and the privatization of public education. Symploke, 22(1–2), 41–57.
7. World Bank. (2023). Realizing the Promise of Education Finance: Insights from the World Bank. World Bank Group, Washington D.C.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". O'zbekiston qonun hujjatlari milliy ma'lumotlar bazasi.
9. Azimov, B. va Yusupov, S. (2023). Ta'lim tizimida DXSh: O'zbekiston tajribasi va istiqbollari. O'zbekiston iqtisodiy sharhi, 4(2), 112–128.
10. Mirzayev, O. va Tosheva, N. (2024). Xususiy sektor ishtirokida ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari. Pedagogika va psixologiya, 3(1), 45–63.